

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

שדות מוקשים בישראל - תמונת מצב

מוגש לוועדת החוץ והביטחון

כ"ט באדר תש"ע

15 במרס 2010

כתיבה: פלורה קוד דבידוביץ'

אישור: שמוליק חזקיה, ראש צוות בכיר

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

מסמך זה נכתב לבקשת ועדת החוץ והביטחון לקראת ישיבתה ב-16 במרס 2010 בנושא: בעיית שדות המוקשים בישראל.

על-פי נתוני האגודה לזכויות האזרח בישראל,¹ בשטחי מדינת ישראל פזורים מאות אלפי מוקשים. ארגון "Survivors Corps"² מעריך כי מספרם מגיע לכ-260,000. שדות מוקשים פזורים בישראל על פני יותר מ-33,000 דונם של שטחים פתוחים, אדמה חקלאית וסמוך ליישובים, וריכוזם גבוה בשטחי רמת-הגולן והערבה ולאורך גבולות המדינה.³ על-פי נתונים שהוצגו בישיבת ועדת המשנה של הוועדה לענייני ביקורת המדינה לענייני צה"ל ומערכת הביטחון ב-29 בינואר 2002, יש בישראל כ-4,000 שדות מוקשים, אם אין מביאים בחשבון את שדות המוקשים המבצעיים. בין המוקשים הפזורים מוקשים המיועדים לפגיעה בכלי רכב משוריינים (ני"ט) ומוקשים המכוונים נגד אדם (ני"א). ארגון "Survivors Corps" מדגיש כי מדי שנה נרשמים בישראל מקרים של כניסת אזרחים וחיילים לשדות מוקשים, המביאה בחלק מהמקרים לפציעתם.⁴ נוסף על כך יש כניסות לא מדווחות של חקלאים, רועים ואחרים לשדות מוקשים, וידוע כי גם בעלי-חיים ממשקים בצפון הארץ ובדרומה נפצעים ומומתים עקב דריכה על מוקשים.⁵

בחדשים מרס עד ספטמבר 1999 ערך משרד מבקר המדינה ביקורת בנושא המיקוש בצה"ל. ממצאי הביקורת ומסקנות הבודקים מתועדים בדוח מבקר המדינה 50א. לשאלת משרד מבקר המדינה אם כל שדות המוקשים בתחומי מדינת ישראל ובאזורי יהודה, שומרון וחבל-עזה עדיין חיוניים לביטחון המדינה, נמסר ממפקדת קצין הנדסה ראשי כי שדות מוקשים של האויב שנשארו בשטח לאחר המלחמות, וכן שדות מוקשים נגד אדם שצה"ל הניח בעבר מסביב למתקני חברת "מקורות", אינם חיוניים עוד לביטחון המדינה. משרד מבקר המדינה ציין כי יש כ-350 שדות מוקשים מסוג זה. לדברי קצין הנדסה ראשי, שנמסרו למשרד מבקר המדינה, גם חלק משדות המוקשים נגד אדם שהניח צה"ל בבקעת הירדן ובערבה אינם חיוניים עוד. מבקר המדינה העיר כי אף שיש בשדות המוקשים משום סיכון, וחלקם מונעים עבודות פיתוח שונות ועיבוד חקלאי, אין למערכת הביטחון או לגורמים ממלכתיים אחרים מדיניות יזומה לפינויים. לפיכך המליץ משרד מבקר המדינה כי תמונה ועדה בין-משרדית שתבחן את הנושא על כל היבטיו ותגובש מדיניות ממלכתית להסדרתו.⁶ לטענת הגורמים החברים בקואליציית הארגונים "ישראל נקייה ממוקשים", למרות ההסכמה במערכת הביטחון כי רוב

¹ האגודה לזכויות האזרח בישראל פועלת משנת 1972 להגנה על זכויות האדם ולקידומן. מאתר האינטרנט, <http://www.acri.org.il/story.aspx?id=15>, כניסה: 9 במרס 2010.

² ארגון "Survivors Corps" הוקם על-ידי שני ניצולי פגיעה ממוקשים, ג'רי ווייט וקן רוטרפורד. בין שאר פעולותיו ארגון זה מפעיל תוכניות תמיכה ועזרה הדדית לנפגעים ממוקשים, תוכניות להכשרת גורמים העוסקים בקידום זכויותיהם של הנפגעים במדינות שונות ועוד. מאתר האינטרנט, <http://www.survivorcorps.org/NetCommunity/Page.aspx?pid=290>, כניסה: 10 במרס 2010.

³ מר אהוד עוזיאל, מנהל תוכנית המשפט ההומניטרי הבין-לאומי באגודה לזכויות האזרח בישראל, מכתב, 9 במרס 2010. יש לציין כי עד למועד הגשת המסמך לא התקבלה תגובת משרד הביטחון בנושא זה.

⁴ משרד הביטחון נמסר כי במקרה שבו נפגעו (ב-6 בפברואר 2010) ילדים ממוקש ברמת-הגולן מדובר בשדה מוקשים הנדרש מבחינה מבצעית ואינו מיועד לפינוי. מתוך מכתבה של עו"ד רות בר, עוזרת שר הביטחון, אל מר שמואל ריפמן, יו"ר המועצות האזוריות בישראל, בנושא: פינוי מוקשים באזור רמת-הגולן ועוד, 10 בפברואר 2010, שהעבירה עו"ד רות בר למרכז המחקר והמידע של הכנסת ב-10 במרס 2010.

⁵ ארגון "Survivors Corps", קריאה לפינוי כל המוקשים הבלתי-מבצעיים בישראל, העביר מר דיאן אור, רכז הקואליציה "ישראל נקייה ממוקשים", מכתב, 8 במרס 2010.

⁶ משרד מבקר המדינה, דוח 50א, לשנת 1999. עיקרי הממצאים וההמלצות של משרד מבקר המדינה בדוח 50א מפורטים בנספח למסמך זה.

שדות המוקשים אינם מבצעיים, וקביעת מבקר המדינה בעניין, אין כיום בישראל מדיניות מוסדרת לפינוי מוקשים.⁷

יש לציין כי ב-29 בינואר 2002 דנה ועדת המשנה של הוועדה לענייני ביקורת המדינה לענייני צה"ל ומערכת הביטחון באופן יישום מסקנות דוח 50א של מבקר המדינה. בדיון הוצגו קשיים שונים בתהליך פינוי שדות מוקשים, ובהם עלות הפינוי; מחסור במידע על שדות מוקשים שהונחו על-ידי צבאות זרים; קיומם של שטחים החשודים במיקוש בשל היסחפות מספר לא ידוע של מוקשים; קושי לאתר מוקשים שאינם מכילים מתכת שנסחפו עם שיטפונות ועוד.⁸

החלטות הממשלה בדבר פינוי שדות מוקשים

החלטה מס' תמ/32 של ועדת השרים לענייני תיאום, מינהל וביקורת המדינה מ-1 בפברואר 2000, אשר צורפה לפרוטוקול החלטות הממשלה וקיבלה תוקף של החלטת הממשלה ב-17 בפברואר 2000, ומספרה **1160 (תמ/32)**, קובעת כי:

- פינוי שדות מוקשים, לרבות שטחים חשודים במיקוש, יתבצע לאחר פנייה מתאימה של מינהל מקרקעי ישראל, משרד ממשלתי או רשות מקומית, ולאחר בדיקת צה"ל ואישורו שמבחינה צבאית אין מניעה לפנות את שדה המוקשים המבוקש.
- פינוי שדה המוקשים והפיקוח על הפינוי יבוצעו על-ידי גורמים אזרחיים נפרדים שייבחרו ויועסקו על-ידי הגוף האזרחי יוזם הפינוי ועל חשבוננו. עם זאת, בדיון שהתקיים בצה"ל ב-22 באוקטובר 2001 בנושא פינוי שדות מוקשים סוכם כי צה"ל מחויב לפנות שדות מוקשים שהניח, ופינוי שדות מוקשים אלה יבוצע על-ידי צה"ל ולא על-ידי גורמים אזרחיים. בהקשר זה נמסר ממשרד המשפטים כי אין גורם יחיד האחראי לפינוי שדות מוקשים. במקומות שבהם יש לדעת הצבא קושי ביטחוני או בטיחותי, הצבא דואג לפתרון הבעיה, ולא תמיד בדרך של פינוי שדות המוקשים. במקרים אחרים היזם המעוניין בפיתוח השטח נושא באחריות לפינוי המוקשים. ממשרד הביטחון נמסר כי צה"ל עוזר כמיטב יכולתו לגורמים אזרחיים המפנים מוקשים ומפקחים על הפינוי. על-פי דין, ביטול צו הסגירה על שדה מוקשים שפונה נעשה על-ידי המפקד הצבאי, ואולם במקרה של פינוי אזרחי הצו מוסר בהתאם להודעת הגורמים האזרחיים כי השטח נקי ממוקשים.⁹
- משרד הביטחון יגבש בתוך שלושה חודשים את הנוהל המחייב לפעילות פינוי שדות מוקשים על סמך פניית גורמים אזרחיים.¹⁰
- צה"ל יעביר למרכז למיפוי ישראל בתוך שלושה חודשים דוח על איתור שדות המוקשים שאינם חיוניים לביטחון המדינה.¹¹

⁷ קואליציה "ישראל נקייה ממוקשים", פינוי המוקשים הבלתי מבצעיים בישראל, מכתב לראש הממשלה בנימין נתניהו ולשר הביטחון אהוד ברק, 8 בפברואר 2010.

⁸ פרוטוקול מס' 27 של ישיבת ועדת המשנה של הוועדה לענייני ביקורת המדינה לענייני צה"ל ומערכת הביטחון, 29 בינואר 2002.

⁹ עו"ד אריאלה קלעי, ראש תחום (חקיקה) במשרד המשפטים, מכתב, 15 במרס 2010.

¹⁰ חוות דעת הפרקליטות הצבאית בעניין קביעת האחריות האזרחית והפלילית על-פי הנוהל תועבר לאישור היועץ המשפטי לממשלה. הנוהל שיוגבש יועבר למינהל מקרקעי ישראל ולאגף ביקורת המדינה במשרד ראש הממשלה.

¹¹ עוד נקבע כי המרכז למיפוי ישראל וצה"ל יכינו תוכנית עבודה למיפוי מדויק של שדות המוקשים, וצה"ל יגיש לוועדת השרים מסמך ובו פירוט האמצעים והתקציבים הדרושים כדי לשפר את רמת המיפוי של שדות המוקשים והערכה של משך הזמן הנדרש לביצוע.

- משרד הביטחון יעביר את הדוח על איתור השטחים הממוקשים למינהל מקרקעי ישראל על-פי הנהלים המקובלים בין הגופים.
- משרד הביטחון וצה"ל יגבשו בתוך שלושה חודשים את רשימת שדות המוקשים שאינם חיוניים.¹²
- הודעת משרד הביטחון על מצב הטיפול בפינוי המוקשים תירשם, כדי לאפשר קידום הכשרת פארק לאורך גדות הירדן. משרד הביטחון יעביר דיווח מפורט בעניין זה ליושב-ראש וועדת השרים.

בשנת 1995 הצטרפה ישראל לאמנה משנת 1981 בדבר איסורים והגבלות על השימוש בכלי נשק קונבנציונליים מסוימים (Convention on Certain Conventional Weapons) ולשניים מהפרוטוקולים הנספחים לאמנה זו.¹³ **בהחלטת הממשלה מס' 2282** מ-24 באוגוסט 2000 נקבעה הצטרפותה של מדינת ישראל¹⁴ לפרוטוקול II המתוקן, בדבר איסורים או הגבלות על השימוש במוקשים, מלכודות פתאים והתקנים אחרים, הנספח לאמנה בדבר איסורים או הגבלות על השימוש בכלי נשק קונבנציונליים מסוימים, שעשויים להיחשב בעלי פגיעה קשה במיוחד או השפעות חסרות הבחנה. ארגון "Survivors Corps" מצייין בפרסום שלו כי בשנת 1994 הצהירה מדינת ישראל על השעיית מכירה, העברה וייצוא של מוקשים נגד אדם, והסכם זה מחודש מדי שלוש שנים. בנובמבר 2006 דיווחה ישראל לוועדה הדנה ביישום פרוטוקול II לאמנה בדבר נשק קונבנציונלי מסוים כי מאז שנת 2005 פינה צה"ל 40 שדות מוקשים נגד טנקים בצפון בקעת הירדן בעלות של 5 מיליוני ש"ח. עוד נמסר מארגון "Survivors Corps" כי חברה אזרחית פינתה בסוף שנת 2005 שדה מוקשים שהניח בעבר צבא ירדן בכפר צור-באהר במזרח ירושלים, בעלות של כ-2 מיליוני ש"ח, לצורך הקמת בית-ספר.¹⁵

שדות המוקשים בערבה

מוקשים נגד אדם ונגד טנקים ואמצעים נוספים הונחו בערבה בשנת 1968 על-ידי צה"ל במטרה לסגור שטחים פתוחים, למנוע חדירת מחבלים ולהגן על היישובים ועל המתקנים באזור. חלק משדות המוקשים פורקו בשנות ה-70 של המאה ה-20 על-ידי חיל ההנדסה של צה"ל, ולפני כחמש שנים פורק השדה האחרון, ליד המושב חצבה. לאחר חתימת הסכם השלום עם ירדן בשנת 1994 פוצצו שדות של מוקשים נגד טנקים שהועברו לירדן בחילופי השטחים עמה. להלן עיקרי הבעיות המועלות בהקשר של שדות המוקשים בערבה:

- למרות מיפוי אזורי המיקוש והשטחים החשודים בסחף של מוקשים אין תוכנית עבודה ולוח זמנים לפינוי המוקשים.
- שיטפונות גורמים להיסחפות מוקשים מהשטחים המגודרים וגורמים נזק לגדרות ולשלטי האזהרה. שיטפונות משמעותיים גורמים גם נזק לתשתיות, המחייב טיפול מיידי. במגבלות

¹² החלטת הממשלה קובעת כי רשימת שדות המוקשים שאינם חיוניים תימסר למינהל מקרקעי ישראל, למשרד החקלאות ופיתוח הכפר, למשרד הבינוי והשיכון, לאגף התקציבים במשרד האוצר ולאגף לביקורת המדינה במשרד ראש הממשלה.

¹³ פרוטוקולים I ו-II. משרד מבקר המדינה, דוח 50א, לשנת 1999.

¹⁴ כפוף להבנות ולהסתייגויות שונות.

¹⁵ ארגון "Survivors Corps", קריאה לפינוי כל המוקשים הבלתי מבצעים בישראל, העביר מר דיאן אור, רכז הקואליציה "ישראל נקייה ממוקשים", מכתב, 8 במרס 2010.

השטח החשוד במיקוש, כל עבודה לתיקון התשתיות מחייבת עמידה במגבלות ובתנאים שעשויים לייקר את העבודה בכ-300%.¹⁶

- יש חוסר בהירות בכמה נושאים, ובהם: הגורם הנושא באחריות למימון פינוי שדות המוקשים; הגורם הנושא באחריות לפינוי המוקשים בפועל; התנאים המאפשרים הכרזה על שטח מפונה כי הוא שטח הפנוי ממוקשים; מימון העבודות לשיקום תשתיות באזורים החשודים בסחף מוקשים.¹⁷

שדות המוקשים ברמת-הגולן

על-פי נתוני ארגון "Survivors Corps" יש שטחים החשודים במיקוש בהיקף של יותר מ-36,000 דונם ברמת-הגולן, בקרבת יישובים, שטחי מרעה, שדות חקלאיים ושמורות טבע.¹⁸ יש לציין כי ברמת-הגולן יש שדות מוקשים שהניח צבא סוריה עד שנת 1967 ושדות מוקשים שהניח צה"ל לאחר שנת 1967. מהמועצה האזורית גולן נמסר כי לצה"ל יש כלים מתאימים לפינוי שדות המוקשים שהונחו על-ידי, אבל פינוי שדות המוקשים שהניח צבא סוריה בעייתי, שכן אין מיפוי של המוקשים ואין כלים טכניים מתאימים לפינוי. עוד נמסר מהמועצה האזורית גולן כי ביישוב חד-נס פינתה חברת "מעברים הנדסה אזרחית" שדה מוקשים שהניח בעבר צבא סוריה בשטח של כ-46 דונם. עם זאת, אף שהפינוי נעשה באישור משרד הביטחון ובתיאום עמו, צה"ל אינו מכריז כי השטח מפונה ואינו מאפשר שימוש בקרקע.¹⁹

הבעיות שנוצרות עקב קיומם של שדות מוקשים בישראל

האגודה לזכויות האזרח בישראל וארגון "Survivors Corps", החברים בקואליציה "ישראל נקייה ממוקשים",²⁰ מצביעים על כמה בעיות הקשורות לקיומם של שדות המוקשים הלא-חיוניים לביטחונה של מדינת ישראל, ובהן:

- סיכון חיי אדם:** מדי שנה נרשמות כניסות של מטיילים, תושבים, עובדים חקלאיים ואחרים לשטחים החשודים במיקוש, וחלקן מביאות לפגיעה גופנית.
- עלות תקציבית:** תחזוקת הגידור והשילוט דורשת מצה"ל הקצאת תקציב וכוח-אדם. האגודה לזכויות האזרח מדגישה כי לעתים המחסור בתקציב ובכוח-אדם גורם לליקויים בתחזוקה של שדות המוקשים.
- אי-ניצול שטחים:** שטח ממוקש הוא שטח סגור, ועל כן אינו יכול לשמש למטרות תיירות ופיתוח עירוני או חקלאי. לטענת האגודה לזכויות האזרח, הערך הסביבתי, החברתי והכלכלי של כל אחת מאפשרויות הפיתוח של השטחים הממוקשים עולה על התקציב הנדרש לפינוים.
- מפוט המיקוש:** שדות המוקשים מצוינים במפות אזרחיות שהמרכז למיפוי ישראל והחברה להגנת הטבע מוציאות לאור בעברית בלבד. האגודה לזכויות האזרח מדגישה כי לפיכך המידע

¹⁶ מר עמי שחם, מנכ"ל רשות הניקוז ערבה, מכתב לאל"מ אלון זבוסקי, מפקד אגף התכנון של צה"ל בנושא: עבודות הסדרה ותחזוקה/ אזורים חשודים במיקוש, 24 בפברואר 2010.

¹⁷ מר עמי שחם, הנ"ל, מכתב, 9 במרס 2010.

¹⁸ יש לציין כי לא היה אפשר לקבל נתונים על גודל שדות המוקשים ברמת-הגולן ועל מספר המוקשים הטמונים בהם, בשל היותם מסווגים. מר אלי מלכה, ראש המועצה האזורית גולן, מכתב, 11 במרס 2010.

¹⁹ שם.

²⁰ מרכז המועצות האזוריות בישראל גם הוא חבר בקואליציה.

אינו נגיש למי שאינם דוברי עברית. יש לציין כי מהמרכז למיפוי ישראל נמסר ששדות המוקשים הלא-מבצעיים הפזורים ברחבי ישראל מסומנים ב-19 מפות של סימון שבילים בשפה העברית שהמרכז למיפוי ישראל מוציא לאור בשיתוף עם החברה להגנת הטבע, המתעדכנות מדי שלוש-ארבע שנים. סימון שדות המוקשים במפות נעשה בתיאום עם צה"ל, והוא בקנה מידה של 1:50,000. עוד נמסר מהמרכז למיפוי ישראל כי לגבי שדות המוקשים המבצעיים ברמת-הגולן, שאת מיקומם אין אפשרות לציין במפות, כתובה במפות אזהרה שלא לסטות מהשבילים המסומנים. כמו כן, עקב הסכנה של היסחפות מוקשים, יש אזהרה גורפת שלא לסטות מהשבילים המסומנים בערבה.²¹ מהוועדה לשבילי ישראל²² נמסר כי **מפות טיולים וסימון שבילים מופקות אך ורק בשפה העברית** בין היתר משום שאין למרכז למיפוי ישראל תשתית מתאימה להפקת מפות מסוג זה בשפה האנגלית, בשל הביקוש המצומצם למפות בשפות אחרות ובשל המעמסה התקציבית שהדבר כרוך בו,²³ וכי אם יימצא תקציב לנושא, הדבר יסייע בקידום הפקת מפות בשפות שונות.²⁴

האגודה לזכויות האזרח בישראל טוענת כי אפשר להביא לפתרון הקשיים ששדות המוקשים בישראל יוצרים בתוך כמה שנים, בתנאי שתגובש מדיניות ממלכתית בתיאום בין משרד הביטחון, משרד האוצר, משרד הפנים, משרד החקלאות וגופים רלוונטיים נוספים. באגודה סבורים כי הסיכון בפינוי מוקשים פוחת במידה ניכרת כאשר נעשה שימוש באמצעים הטכנולוגיים שקיימים כיום בישראל ובעולם.²⁵

פינוי שדות מוקשים בישראל

במסגרת הטיפול בשדות מוקשים נעשה מאמץ לפנות את המוקשים נגד הטנקים במקומות שבהם הם אינם משמשים עוד לצרכים ביטחוניים. בשנת 2008 פונו 3,953 מוקשים, ובשנת 2009 פונו 2,145. עם זאת, מדובר במספר קטן יחסית לכלל המוקשים הפזורים בשטח. הטיפול במוקשים נגד אדם מורכב יותר, בשל הסכנה לאנשי המקצוע בתהליך הפינוי. מדיניות משרד הביטחון היא שכל שפיוי המוקשים אינו מתחייב מצורך ביטחוני או בטיחותי, צה"ל לא יסכן חיילים לצורך הפינוי.²⁶ על כן נעשות כמה פעולות במקביל:

א. במקומות שבהם יש צורך ביטחוני או בטיחותי בפינוי המוקשים, עושים את העבודה חיילים מקצועיים שהוכשרו לכך.

²¹ מר ברוך פרצמן, ראש תחום קרטוגרפיה במרכז למיפוי ישראל, שיחת טלפון, 10 במרס 2010.

²² הוועדה לשבילי ישראל בחברה להגנת הטבע מאגדת נציגים של גופים רבים, ובהם החברה להגנת הטבע, הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים, קק"ל והמרכז למיפוי ישראל. תפקיד הוועדה לתכנון, לבצע, לסמן ולתחזק אלפי קילומטרים של שבילי טיול ברחבי ישראל. מאתר האינטרנט <http://www.teva.org.il/?CategoryID=279&ArticleID=420&Page=1>.

²³ נמסר כי בעבר נעשה ניסיון להפיק את מפה מסי' 20, של אזור אילת, באנגלית. ניסיון זה נכשל בשל חוסר ביקוש. מר מוטי בן-שטרית, מנהל הוועדה לשבילי ישראל בחברה להגנת הטבע, מכתב, 11 במרס 2010.

²⁴ שם.

²⁵ מר אהוד עוזיאל, מנהל תוכנית המשפט ההומניטרי הבין-לאומי באגודה לזכויות האזרח בישראל, מכתב, 9 במרס 2010.

²⁶ עו"ד רות בר, עוזרת שר הביטחון, מכתב למר שמואל ריפמן, יו"ר המועצות האזוריות בישראל, בנושא: פינוי מוקשים באזור רמת-הגולן ועוד, 10 בפברואר 2010. העבירה למרכז המחקר והמידע עו"ד רות בר, 10 במרס 2010.

ב. במקומות שבהם פינוי המוקשים נדרש לצורך אחר (כגון הכשרת הקרקע לצורכי בנייה, חקלאות או תיירות), אפשר לפנותם באמצעות חברה מקצועית המתמחה בתחום, בכמה תנאים שקבע היועץ המשפטי לממשלה ומשרד הביטחון אימץ.

ג. במקומות שבהם קיימים שדות מוקשים שטרם פונו, או שיש צורך ביטחוני בקיומם ולכן לא יפוננו, נעשית עבודה להכלה ולבידוד שדות המוקשים בגידור ובשילוט מזהיר, על-פי הפקודות המקצועיות.

משרד הביטחון מדגיש כי במקביל לפעולות המתוארות לעיל נעשית עבודה מקצועית ליצירת חלופות מכניות לפינוי המוקשים, כמקובל בעולם, באופן שלא יסכן את המפנים. על-פי המדיניות שנקבעה, שדות המוקשים שיש צורך ביטחוני או בטיחותי בפינויים מטופלים על-ידי צוותי הנדסה של צה"ל בהתאם לתוכניות העבודה ולסדר העדיפויות שצה"ל קובע.²⁷

חברת "מעברים הנדסה אזרחית"²⁸ ("מעברים") משמשת ספק למשרד הביטחון לפינוי מוקשים במגזר האזרחי. חישוב העלות של פינוי המוקשים מבוסס על פרמטרים רבים, ובהם קיומן או היעדרן של מפות מסודרות; היות השטח שדה מוקשים שנסחף; אופיו הטופוגרפי של השטח; סוג המוקשים ועוד.

מחברת "מעברים" נמסר כי סוגיה מרכזית בתהליך של פינוי שדות מוקשים היא האחריות בפינוי ואחריו. בפרויקטים לפינוי מוקשים שבוצעו עד היום החברה המבצעת נדרשה להציג ניסיון מוכח, ולדאוג לביטוח לתקופת הפינוי, לתקופה של שלוש או חמש שנים לאחר העבודה ולעוד שתי תקופות עוקבות של אותו פרק זמן – בסך הכול ביטוח לתקופה של תשע או 15 שנים. עם זאת, כיום חלה הקשחה בתנאי הביטוח, וחברות הביטוח שמוכנות לבטח לתקופות ארוכות עושות זאת בתנאי פרמיה נוקשים. סוגיה נוספת היא שצה"ל אינו מכריז, מסיבות שונות, על שטח כי הוא פנוי ממוקשים לאחר סיום העבודות של חברות אזרחיות.²⁹

סיכום

בהקשר של מדיניות פינוי שדות המוקשים בישראל נציין כי בדוח מבקר המדינה 50א, לשנת 1999, נקבע בין היתר כי אף שיש סיכון בשדות המוקשים שהוכרו לא מבצעיים על-ידי צה"ל, וחלקם מונעים עבודות פיתוח ועיבוד חקלאי, אין למערכת הביטחון או לגורמים ממלכתיים אחרים מדיניות של נקיטת צעדים יזומים לפנותם. נוסף על כך, החלטת הממשלה מס' 1160, שעיקרה הנהלים המוטלים על גופי הביצוע העוסקים בפינוי שדות מוקשים, אינה קובעת מדיניות מפורשת בכל הקשור לפינוי שדות מוקשים לא מבצעיים שהוחלט כי הם אינם חיוניים לביטחונה של מדינת ישראל.

²⁷ עו"ד רות בר, עוזרת שר הביטחון, מכתב למר שמואל ריפמן, יו"ר המועצות האזוריות בישראל, בנושא: פינוי מוקשים באזור רמת-הגולן ועוד, 10 בפברואר 2010. הועבר למרכז המחקר והמידע על-ידי עו"ד רות בר ב-10 במרס 2010.

²⁸ חברת "מעברים הנדסה אזרחית" הוקמה בשנת 1995 ועוסקת מאז בפינוי שדות מוקשים ובסילוק פצצות בארץ ובעולם. החברה מתמחה בפינוי מוקשים למגזר האזרחי ופועלת בסטנדרטים בין-לאומיים קפדניים המוכתבים על-ידי המרכז לפינוי מוקשים של האו"ם. מר בן שטרנברג, נשיא החברה, מכתב, 11 במרס 2010.

²⁹ שם.

מקורות

מכתבים ושיחות טלפון

- ארגון "ישראל נקייה ממוקשים", פינוי המוקשים הבלתי-מבצעיים בישראל, מכתב לראש הממשלה בנימין נתניהו ולשר הביטחון אהוד ברק, 8 בפברואר 2010.
- בן-שטרית מוטי, מנהל הוועדה לשבילי ישראל בחברה להגנת הטבע, מכתב, 11 במרס 2010.
- בר רות, עו"ד, עוזרת שר הביטחון, פינוי מוקשים באזור רמת-הגולן ועוד, מכתב למר שמואל ריפמן, יו"ר המועצות האזוריות בישראל, 10 בפברואר 2010, העבירה עו"ד רות בר, 10 במרס 2010; מכתב, 14 במרס 2010.
- מלכה אלי, ראש המועצה האזורית גולן, מכתב, 11 במרס 2010.
- עוזיאל אהוד, מנהל תוכנית המשפט ההומינטרי הבין-לאומי באגודה לזכויות האזרח בישראל, מכתב, 9 במרס 2010.
- פרצמן ברוך, ראש תחום קרטוגרפיה במרכז למיפוי ישראל, שיחת טלפון, 10 במרס 2010.
- קלעי אריאלה, עו"ד, ראש תחום (חקיקה) במשרד המשפטים, מכתב, 15 במרס 2010.
- שחם עמי, מנכ"ל רשות הניקוז ערבה, מכתב, 9 במרס 2010.
- שטרנברג בן, נשיא חברת "מעברים הנדסה אזרחית", מכתב, 11 במרס 2010; מכתב, 14 במרס 2010.
- "Survivors Corps", קריאה לפינוי כל המוקשים הבלתי מבצעיים בישראל, העביר מר דיאן אור, רכז הקואליציה "ישראל נקייה ממוקשים", מכתב, 8 במרס 2010.

מסמכים

- משרד מבקר המדינה, דוח 50א, לשנת 1999.

מסמכי הכנסת

- פרוטוקול מס' 27 של ישיבת ועדת המשנה של הוועדה לענייני ביקורת המדינה לענייני צה"ל ומערכת הביטחון, 29 בינואר 2002.
- מרכז המחקר והמידע, "המיקוש בצה"ל", כתב משה ברדה, 28 בינואר 2002, באתר האינטרנט של הכנסת, <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/docs/m00256.rtf>.

מסמכי הממשלה

- החלטת הממשלה מס' 1160 (תמ/32), 17 בפברואר 2002.
- החלטת הממשלה מס' 2282, 24 באוגוסט 2000.

אתרי אינטרנט

- ארגון "Survivors Corps",
<http://www.survivorcorps.org/NetCommunity/Page.aspx?pid=290>, כניסה : 10 במרס
2010.
- האגודה לזכויות האזרח בישראל, <http://www.acri.org.il/story.aspx?id=15>, כניסה : 9 במרס
2010.
- הוועדה לשבילי ישראל,
<http://www.teva.org.il/?CategoryID=279&ArticleID=420&Page=1>

תמצית ממצאי משרד מבקר המדינה בדוח 50א, לשנת 1999

להלן עיקרי הממצאים וההמלצות של משרד מבקר המדינה שפורטו בדוח 50א, לשנת 1999.

- צה"ל אינו נוהג לבקש ממינהל מקרקעי ישראל הרשאה להשתמש בקרקע לצורך הנחת מוקשים. משרד מבקר המדינה הצביע על הצורך להסדיר עניין זה בנוהל, שיתייחס גם לשדות מוקשים שהונחו בעבר.
- בביקורת שנערכה במפקדת פיקוד צפון באוגוסט 1998 עלה כי שמונה שדות מוקשים ושטחים חשודים במיקוש ברמת-הגולן ולמרגלותיה (מיקוש סורי ישן) לא היו מגודרים. שישה מהשטחים האלה היו באזור פארק הירדן.
- בחלק מהמתקנים של חברת "מקורות" מצב הגדר החיצונית של שדות המוקשים והשילוט בהם אינו טוב.
- אוגדה ברמת-הגולן היתה אמורה לקיים אחת לחצי שנה ביקורת חיצונית כללית בשדות מוקשים שבגזרת אחריותה, אך מהנתונים עולה כי ב-78% משדות המוקשים לא נערכה ביקורת במסגרת תקופת הזמן הנדרשת.
- הגדרות של שדות המוקשים שהונחו בצד הצפוני של גדר המערכת בגזרת לבנון היו במצב אחזקה גרוע ובשטחים שנערכה בהם ביקורת, בפעולת הביקורת עצמה יש סיכון בטיחותי לכוח.
- הוראות קצין הנדסה ראשי בעניין תיחום השטח החשוד במיקוש בשילוט בלבד אינה עולה בקנה אחד עם פקודת מטכ"ל בנושא.
- בארכיון המיקוש הפיקודי לא היה תיעוד של אופן היווצרות השינויים במפות המיקוש. משרד מבקר המדינה המליץ כי צה"ל יחבר נוהל מקצועי שיבטיח ביסוס כל שינוי שיש להטמיע במפת מיקוש בתיעוד מוסמך.
- משרד מבקר המדינה המליץ שצה"ל יכריזו בצו על כל שדה מוקשים וכל שטח חשוד במיקוש שטח סגור, ונגד גורמים אזרחיים שיפרו את הצו יהיה אפשר להגיש תלונות במשטרה.
- מכיוון ששדות מוקשים שהוחלט כי הם אינם נחוצים עוד מבחינה ביטחונית מהווים סיכון פוטנציאלי ומגבילים פעילות חקלאית ופעולות בנייה ופיתוח, המלצת מבקר המדינה היא למנות ועדה בין-משרדית שתבחן את הנושא על כל היבטיו ותגובש מדיניות ממלכתית להסדרתו.
- פינוי שדות מוקשים שאינם חיוניים נעשה, אם בכלל, עקב בקשות של גופים אזרחיים. פעילות זו אינה נעשית בדרך כלל על-ידי צה"ל, אלא על-ידי חברות אזרחיות, שמשרד הביטחון רואה בהן "ספקים מוכרים" לצורך פינוי שדות מוקשים. בשל המקצועיות הדרושה לפעילות זו והאחריות הכרוכה בהכרזה ששטח מסוים נקי ממוקשים, מבקר המדינה סבור כי יש לקבוע אמות מידה שיגדירו סף מקצועי לחברות אזרחיות, שעמידה בהן תבטיח פינוי שדות מוקשים באיכות הנדרשת.³⁰

³⁰ הערות ראש הממשלה לדוח מס' 50א של מבקר המדינה, אוקטובר 1999.

